

KVALITATIVNI PRISTUP VREDNOVANJU PROSTORNOGA IDENTITETA RURALNIH I SUBURBANIH NASELJA

Jasenka Kranjčević
Izidora Marković Vukadin
Biserka Bilušić Dumbović

Sažetak

Materijalni i nematerijalni čimbenici identiteta na direktan i indirektan način određuju prostornu specifičnost i prepoznatljivost, ali ih je potrebno prepoznati, valorizirati i staviti u funkciju održivog razvoja. Sve veći broj suburbanih i ruralnih naselja u svojim razvojnim opcijama oslanjaju se, između ostaloga, na komponentu prostornoga identiteta, koje nisu jasno prepoznate u pojedinim prostorima, iako je očuvanje i unaprjeđenje identiteta kao baštine, u skladu s europskim preporukama. Identitet kao baština postao je sveprisutna vrijednost pa ga je najprije potrebno prepoznati pomoću kriterija i čimbenika te njenog doprinosa vrijednosti prostoru.

Kako bi se usmjerilo očuvanje i unaprjeđenje prostornoga identiteta suburbanih i ruralnih naselja u skladu sa svjetskim i europskim prostornim smjernicama i trendovima, cilj ovog rada je temeljem analize i valorizacije različitih vrsta čimbenika koji su utjecali na formiranje prostornoga identiteta ruralnih i suburbanih naselja Grada Zagreba odrediti smjernice za usmjeravanje očuvanja i unaprjeđenja prostornog identiteta kao jednoga od razvojnih potencijala turizma.

Provedena analiza i valorizacija naselja izdvojila je tri tipa prostornih jedinica temeljem sličnih karakteristika naselja uklopljenih u krajolik. Kao glavni zaključak analize nameće se potreba očuvanja slike naselja koji je moguće kontrolirati držeći u fokusu skladan prostorni i gospodarski razvoj.

Ključne riječi: prostorni identitet, ruralna naselja, kvalitativan pristup, turizam, Grad Zagreb.

UVOD

U globaliziranom svijetu sve se više raspravlja o očuvanju i unaprjeđenju prostornoga identiteta, kao o nečemu što je specifično i jedinstveno. Prostor Hrvatske odlikuje se različitosti i ambijentalnim bogatstvom urbanih i ruralnih struktura koje predstavljaju važnu značajku identiteta te ih je potrebno očuvati i unaprijediti temeljem prepoznatih i valoriziranih čimbenika. Ruralna naselja predstavljaju jedinstvene prostore često iznimnih vrijednosti, a istovremeno predstavljaju potrošiv resurs prema kojem se treba odnositi odgovorno s naročitom pozornošću i poštovanjem (Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja 2013).

Da bi se mogao uspostaviti model prepoznavanja, a time i planiranja unaprjeđenja prostornog identiteta, postavlja se pitanje kako prepoznati i odrediti što je prostorni identitet? Može li se on opisati pomoću kvantitativnih ili kvalitativnih pokazatelja? Je li on u nadležnosti samo prostornih planera ili cijele zajednice?

U zaključcima Vijeća Europske Unije (2014) i Europske komisije (2014) materijalna i nematerijalna baština prepoznata je kao resurs za održivi razvoj te se od zemalja članica traži aktivno uključivanje relevantnih dionika u okviru javnog djelovanja, to jest javnih vlasti i tijela, privatnih aktera, organizacija civilnog društva, nevladinih organizacija, volonterskog sektora te zainteresiranih osoba u odlučivanje, planiranje, provedbu, praćenje i ocjenjivanje politika i programa kulturne baštine kako bi se povećale odgovornost i transparentnost ulaganja javnih sredstava te izgradilo povjerenje javnosti u političke odluke. Nesumnjivo, prostorni identitet je baština, a time i važan resurs za planiranje održivoga razvoja. Shvaćanjem i sagledavanjem prostornoga identiteta kao baštine, koji istovremeno predstavlja resurs za planiranje održivoga razvoja turizma, pridonosi se povećanju svijesti o prostoru, vrijednostima kulturne baštine, smanjenjem rizika od zlouporabe te povećanjem socijalne i gospodarske koristi.

Znanstvena literatura relativno se dosta bavi prostorom i identitetom (Hauge 2007, Rembold i Carrier 2011), ali vrlo je malo provedeno primijenjenih istraživanja na lokalnoj razini. Tako Rembold i Carrier ističu da se recentna istraživanja o prostornom identitetu baziraju na:

- teritoriju i ograničenosti teritorija (administrativne granice)
- određivanju i opisivanju duha mjesta (*spirit of place*)
- hibridnosti i slojevitosti prostornoga identiteta i
- hibridnosti postupaka opisa identiteta.

Pitanje prostornoga identiteta ruralnih naselja često se veže uz određivanje ruralnosti naselja. Prostorni identitet ruralnih naselja i ruralnost često se nedovoljno povezuju jer su podložni usko sektorskim raspravama poput socioloških ("tko je" ruralni i koji "legitimno" živi u ruralnim prostorima) (Agyeman and Neal 2009), geografskih (što prostor čini ruralnim) ili arhitektonskih (Asquith and Vellinga 2006).

U Hrvatskoj se prostorno planskim aspektom ruralnog prostora bavio vrlo mali broj znanstvenika. Svojim radovima istaknuo se Ante Marinović Uzelac (1986, 1992, 2001). Geografskim aspektom tipologije ruralnih područja Hrvatske najviše se bavi Aleksandar Lukić (2012).

Osim znanstvenih istraživanja u praksi se na različitim razinama (svjetskoj, europskoj, nacionalnoj regionalnoj i lokalnoj razini) usvaja sve više preporuka, zaključaka i dokumenata koji imaju za cilj prepoznavanje, očuvanje i unaprjeđenje baštine kao potencijala za održivi razvoj (Council of the European Union 2014, European Commission 2014).

Ruralna naselja ne mogu se izdvojiti iz prostora grada i društva, jer međusobno jedni utječu na druge. Stoga se u ovom radu iznosi pristup prepoznavanja prostornoga identiteta na primjeru suburbanih i ruralnih naselja Grada Zagreba, a koji su povezani s prostornim planiranjem. U radu se razmatra 68 suburbanih i ruralnih naselja Grada Zagreba (bez gradova Zagreba i Sesveta, tj. 37 u istočnom dijelu i 31 u južnom dijelu) te dijelove naselja Zagreb i Sesvete izvan granica Generalnih urbanističkih planova, odnosno 46,65 % površine Grada Zagreba na kojoj živi svega 6,04 % stanovništva Grada Zagreba (2011. godine).

Pitanje prepoznavanja i određivanja prostornoga identiteta ruralnih naselja svakako je složeno, jer identitet nije nastao djelovanjem samo jednog čimbenika, već njih više pa ga je shodno tome potrebno sagledavati kroz više sektora (arhitektura, prostorno planiranje, kulturna i prirodna baština, poljoprivreda, gospodarstvo, turizam, centralne i javne funkcije i dr.). Svakako, u kreiranju identiteta najznačajniji utjecaj imaju prirodno geografski i antropogeni činitelji.

Kako su prostorni identitet ruralnih naselja i pitanje ruralnosti podložni promjenama, shodno tome postavlja se pitanje kako odrediti ruralnost naselja te koji čimbenici određuju njegov identitet, a time i sliku naselja?

1. STANJE U HRVATSKOJ I NA PODRUČJU GRADA ZAGREBA

Mjerila za određivanje urbanosti i ruralnosti naselja u Republici Hrvatskoj nisu jasno određena pa shodno tome postoje i prepreke za jasno određivanje prostornoga identiteta. U praksi se težilo definirati što su urbana naselja, dok su sva ostala naselja smatrana ruralnima. Znači, nije se radila razlika između ruralnih i mješovitih, odnosno prijelaznih (ruralno-urbanih) naselja. Razlikovanje ruralnih i urbanih područja u Hrvatskoj temelji se na administrativnoj podjeli prema kojoj se manje jedinice, tj. općine, smatraju ruralnim, a gradovi urbanim područjima. S obzirom na administrativni ustroj Grada Zagreba kao jedinice koja je istodobno jedinica regionalne i lokalne samouprave, navedena podjela nije primjenjiva za razvrstavanje naselja u njegovu sastavu.

Često se za određivanje ruralnosti koriste određeni statistički podaci poput broja stanovnika, gustoća naseljenosti i sl. Studijom Analiza i vrednovanje razvojnih potencijala i ograničenja suburbanoga i ruralnoga prostora Grada Zagreba (Pejnović et al. 2015) određena su četiri tipa naselja: urbana, jače urbanizirana, slabije urbanizirana i ruralna naselja. Urbanim naseljima smatraju se sva naselja s više od 10.000 stanovnika, zatim naselja s manje od 2.000 stanovnika ako nemaju više od 10 % poljoprivrednoga stanovništva, a zaposleno je najmanje 50 % aktivnoga stanovništva. Jače urbanizirana naselja imaju udjel poljoprivrednoga stanovništva do 10 % i najmanje 75 % zaposlenih. Slabije urbanizirana naselja imaju 10–20 % poljoprivrednoga stanovništva i barem 50 % zaposlenih. Naselja koja ne zadovoljavaju navedene kriterije smatraju se ruralnim.

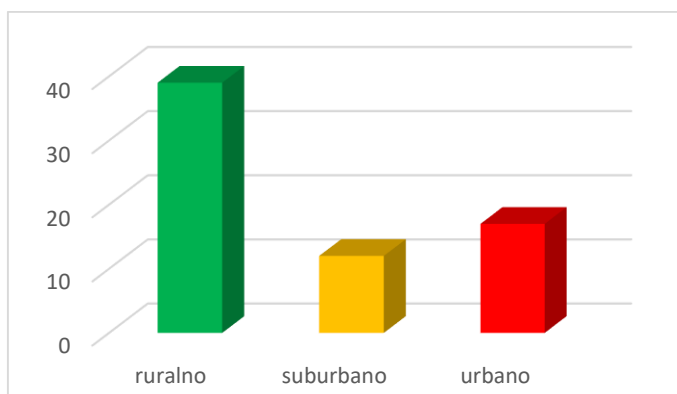
Tablica 1. Stupanj urbanizacije naselja u Gradu Zagrebu prema broju stanovnika, 2011. godine

Naselja prema broju stanovnika	Stupanj urbanizacije				Ukupan broj naselja
	Ruralna	Slabije urbanizirana	Jača urbanizirana	Urbana	
1-100	1	2	0	0	3
100-200	0	1	0	0	1
200-500	4	9	17	0	30
500-1000	3	4	13	0	20
1000-2000	2	3	7	0	12
2000	0	0	2	0	2
Ukupno	10	19	39	0	68

Izvor: Izrađeno za Grad Zagreb 2011. prema Klempić Bogadi, 2008. (Pejnović et al.).

Prema kriterijima OECD-a (150 stanovnika/km²) od 68 naselja Grada Zagreba, njih 39 ima ruralna obilježja, suburbana obilježja ima 12 naselja dok urbana obilježja imaju 17 naselja (Program održivoga razvoja poljoprivrede 2016). Iako najveći broj naselja ima ruralni karakter, više naselja ima urbani karakter nego suburbani. Klempić Bogadi (2008) za određivanje stupnja urbanizacije naselja koristi broj stanovnika. A ukoliko bi se uzeo kriterij određivanja ruralnosti naselja postotkom poljoprivrednog stanovništva, pri čemu se ruralnim smatraju naselja u kojima je osnovni izvor prihoda 50 i više posto stanovništva poljoprivredna djelatnost, ruralna bi naselja na području Grada Zagreba bila samo Glavničica, Grančari i Gornji Trpuci (Izvjješće o stanju u prostoru 2018: 43).

Slika 1. Broj ruralnih, suburbanih i urbanih naselja Grada Zagreba prema OECD – kriteriju

Izvor: Program održivoga razvoja poljoprivrede, 2016.

Uz određivanje stupnja ruralnosti usko je vezano pitanje prostornoga identiteta ruralnih naselja. Kako ne postoje jedinstveni kriteriji određivanja ruralnosti naselja postavljaju se pitanja određivanja prostornoga identiteta ruralnih naselja, odnosno što čini ruralno naselje prostorno prepoznatljivim? Kako se pitanje prostornoga identiteta ne može isključivo bazirati na kvantitativnim podacima (veličina naselja, broj stanovnika, broj zgrada, broj funkcija naselja i sl.) u radu je razmatrana prepoznatljivost prostornoga identiteta naselja u krajoliku pomoću različitih čimbenika.

2. METODA RADA I METODOLOŠKA OGRANIČENJA

Prostorni identitet suburbanih i ruralnih naselja Grada Zagreba analiziran je pomoću općih prostorno-arhitektonskog, krajobraznoga, kulturnog, turističkog i poljoprivrednoga identiteta te identiteta centraliteta naselja. Svaki od navedenih čimbenika analiziran je na razini naselja iako se neki od čimbenika mogu analizirati na razini dijela naselja ili na razini pojedinačne zgrade.

U radu su korištene sljedeće metode: analiza trendova na europskoj, nacionalnoj i razini Grada Zagreba, zatim analiza znanstvene literature (eng. *desk research metoda*), osnove iz statističko kvantitativnih analiza, kvalitativna analiza i valorizacija čimbenika prostornoga identiteta temeljem obilaska terena, a prethodno utvrđenih čimbenika te

kvalitativno utvrđivanje transformacije prostora. Kako ne postoje prethodne analize prostornoga identiteta naselja grada Zagreba stupanj transformacije pokušao se vremenski ograničiti na vremensko razdoblje od 1991. do 2017.

Istraživanje prostornoga identiteta provedeno je uz nekoliko metodoloških ograničenja. Osnovna prostorna jedinica istraživanja je naselje, a brojni podaci nisu dostupni s obrazloženjem povjerljivosti (bespravna gradnja, podaci o gospodskim subjektima, detaljniji demografski podaci, broj vikendica i sl.) ili jednostavno nisu dostupni (veličine poljoprivrednih parcela po naseljima). Nadalje, problem je da se granice naselja uvijek ne poklapaju s granicama istoimenih mjesnih odbora. Kako se prostorni identitet ne može iskazati isključivo brojčanim podacima, stoga se njemu pristupilo deskriptivno, odnosno u radu je korištena više kvalitativna metoda nego kvantitativna.

S obzirom na važnost turizma u ruralnom prostoru (ruralnog, ali i drugih selektivnih oblika turizma) elementi turističkoga identiteta analizirani su kroz postojeće stanje te moguće korištenje potencijala različitih tematskih tura i staza i to: hodočasnički putovi, planinarski putovi, vinske ceste, biciklističke staze, sportsko-rekreacijska natjecanja i turističko-ugostiteljski sadržaji.

3. SINTEZA ČIMBENIKA I DISKUSIJA

U nastavku rada ukratko će biti iskazan sažeti pregled analize i valorizacije pojedinih čimbenika koji oblikuju pojedinačni i ukupni prostorni identitet ruralnih naselja Grada Zagreba. Analizom i valorizacijom čimbenika prostornoga identiteta stvaraju se pretpostavke za prepoznavanje prostornih potencijala, a time i razvoj ruralnog turizma.

Čimbenici prostornoga identiteta naselja analizirani su temeljem prethodno izrađene jednoobrazne tablice kako bi sva naselja Grada Zagreba na isti način bila analizirana.

Čimbenici identiteta krajolika

Urbano područje Grada Zagreba nalazi se na spoju dviju krajobraznih regija. Masiv Medvednice s Prigorjem dio je subpanonske regije koju na višim predjelima karakterizira pretežito prirodni šumski pokrov, a na nižim brdsko-brježuljkastim naselja su okružena manjim agrarnim površinama. Povijesna geneza seže u prapovijesna razdoblja s kontinuitetom od srednjeg vijeka do danas. Sela srednjovjekovne provenijencije i središta župa svakako su: Kašina, Moravče i Vugrovec. Preostali dio teritorija Grada dio je panonske krajobrazne regije aluvija rijeke Save, s mozaikom površina različitog korištenja i izraženom urbanizacijom. Povijesni kontinuitet naseljenosti ovoga područja može se dokumentirano pratiti od antike, kad je pripadalo ageru antičke Andautonije. Elementi rimske centurijacije djelomično su očuvani u geometriji parcelacije poljoprivrednih površina. Srednjovjekovnom razdoblju pripadaju brojna sela, od kojih su neka središta župa (Lučko, Brezovica, Goli Breg, Odra, Stupnik). Krajnji južni dio područja Grada Zagreba pripada općem krajobraznom tipu brježuljkasto-brdskog krajolika Vukomeričkih gorica koji je do danas očuvao svoja ruralna obilježja (Oikon 2015).

Čimbenici kulturnoga identiteta

Identitet kulturne baštine nekadašnjih ruralnih naselja na području Grada Zagreba odražava se kroz zastupljenost kulturno povijesnih vrijednosti – kulturnih dobara uklopljenih u krajolik te neizgrađenog, okružujućega prostora naselja. Većina istraživanih ruralnih i suburbanih naselja su povijesna seoska naselja, od kojih pojedina imaju povijesni kontinuitet od srednjeg vijeka. Ruralna naselja i njihov pripadajući agrarni ili šumski krajolik rezultat su geomorfoloških i prirodnih uvjeta te različitih društvenih, gospodarskih i povijesnih okolnosti. Naselja u kojima je očuvana drvena tradicijska arhitektura kao povijesne cjeline su: Kašinska Sopnica – Petruši, Vuger Selo, Moravče, Kašina, Vugrovec Donji, Cerje, Glavnica, Šašinovec i Demerje) dok su pojedinačne etnološke građevine zabilježene u Planini Gornjoj, Dobrodolu, Belovaru, Đurđekovcu, Glavnici Gornjoj, Glavnici Donjoj, Šimunčevcu, Budencu, Lužanu, Hudom Biteku, Odranskom Obrežu i Donjim Trpucima. U većini naselja preteže nova izgradnja koja u pravilu nije uspostavila kvalitetan odnos s tradicijskom ruralnom matricom naselja te se uglavnom ne može govoriti o stvaranju novog sloja suvremenih arhitektonskih vrijednosti.

Čimbenici turističkoga identiteta

Čimbenici turističkoga identiteta kao doprinosa za formiranje prostornoga identiteta svakako zahtijevaju specifičan pristup, jer na području suburbanih i ruralnih naselja gotovo nema evidentiranog turističkoga prometa usprkos prirodnih i kulturnih atrakcija. Slabi ugostiteljski promet evidentiran je u ugostiteljskim sadržajima, ali uglavnom za lokalno stanovništvo. Iako postoje veliki potencijali za određene tematske staze i ture (hodočasnički i planinarski putovi, biciklističke staze, vinske ceste, sportsko-rekreacijski sadržaji, *paintball* igrališta i dr.) iste su nedovoljno iskorištene u planiranju turističkoga prometa. Usprkos dugoj tradiciji uzgoja grožđa i proizvodnji vina u okolici Zagreba vinske ceste u turističkoj ponudi Grada Zagreba slabo su zastupljene. Shodno navedenom uočeno je slabljenje npr. Prepuštovca u turističkoj ponudi, iako je još prije 40-ak godina bio turistički prepoznatljiv po vinima zagrebačke okolice. Zabilježena su dva kvalitetna primjera osmišljenih eko naselja (Gornji Trpuci i Mala Mlaka), ali ona su slabo zastupljena u turističkoj ponudi okolice Grada. Turistički smještajni kapaciteti poštujući ruralni prostorni identitet nalaze se u Gornjim Trpucima, Starjaku i Maloj Mlaci. Prostornim planom Grada Zagreba jedino je u Ježdovcu planirana izdvojena zona ugostiteljsko-turističke namjene, ali je gradnja turističkih sadržaja moguća i u samim naseljima. Zbog nesređenih zemljišnih knjiga te kako se na području Grada Zagreba za tzv. vikendice ne plaća turistička taksa nemoguće je utvrditi njihov broj. Obilaskom terena utvrđeno je da postoje vikendice koje su nastale 60-ih do 80-ih godina prošloga stoljeća. Neke od njih, danas se koriste za stalno stanovanje, a velik dio je na prodaji.

Čimbenici poljoprivrednoga identiteta

Iako je u povijesti poljoprivreda imala značajnu ulogu u kreiranju prostornoga identiteta, zamijećen je gubitak utjecaja poljoprivrede na kreiranje prostornoga identiteta suburbanih i ruralnih naselja Grada, jer je velik broj poljoprivrednih parcela zapušten. Uspoređujući slike nekih naselja, poput onih iz Moravča, i danas, može se uočiti da je

još prije 60-ak godina velik dio poljoprivrednih površina bio pod vinogradima, dok danas to nije vidljivo.

Čimbenici identiteta centraliteta naselja

Većina naselja ima trgovinu/pekarnicu za potrebe lokalnoga stanovništva te ti objekti (uz ugostiteljske objekte) često preuzimaju ulogu *imaginarnog* centra naselja. Npr. nekadašnje trgovine za dnevnu potrošnju nestaju (npr. u Vugrovcu Gornjem) ili gube na lokalnom značenju (Odranski Obrež, Mlaka, Donji Čehi i dr.). S druge strane javljaju se veliki prodajni centri koji prelaze značenje naselja (poput onih u Buzinu, Velikom Polju, Lučkom, Ježdovcu). Takvi prodajni centri nadilaze značenje naselja i ne služe isključivo za dnevnu opskrbu lokalnoga stanovništva, ali snažno utječu na prostorni identitet naselja.

Trgovi su u ruralnom prostoru nekada predstavljali važan element okupljanja koji je primjenjen ruralnom načinu života. Važno je za istaknuti da među javnim prostorima u svim naseljima postoji izraziti nedostatak središnjih prostora za okupljanje građana, pri čemu rijetka naselja imaju trg. Nedostaje i zamjenskih površina koje bi mogle imati funkciju centralnog prostora okupljanja i dalekosežno utjecati na identitet (sportska igrališta, rekreacijski centri, dječja igrališta i dr.).

Ukupno gledajući razmatrani javni sadržaji i prostori nisu zadovoljavajuće razvijeni. Velik broj naselja (među kojima su i neka veća) nemaju obrazovnih ili odgojnih ustanova, a osobito je nedovoljan broj dječjih vrtića (npr. Ivanja Reka i Kupinečki Kraljevec).

Prostorni identitet – sinteza

Naselja Grada Zagreba imaju dugo razdoblje naseljenosti koja se održala do danas. Neka naselja imaju umjereniji porast stanovnika (primjerice Hrvatski Leskovac) te naselja koja sa širenjem suburbanih obilježja imaju strelovit porast broja stanovnika (primjerice Popovec, Ivanja Reka). Porast broja stanovnika, daleko je izraženiji kod naselja istočno od grada Zagreba, dok su na južnom dijelu češće naselja koja odlikuje demografsko izumiranje (Havidić Selo, Gornji Čehi, Brebernica), jer se nalaze većinom izvan glavnih prometnih pravaca, prvenstveno na području Vukomeričkih gorica te su svoj maksimum naseljenosti imale u 19. st. ili početkom 20. st.

Većina naselja ima značajno veću neizgrađenu površinu naselja od izgrađene, što nam ukazuje da postoji daljnji veliki potencijal za promjene ruralnog identiteta kroz novu izgradnju, ali i gradnju komunalne tehničke infrastrukture. U velikom broju slučajeva površina neizgrađenog građevinskog područja naselja je gotovo dvostruko veća od do sada izgrađenih površina (npr. Brezovica, Odra, Odranski Obrež i Demerje), a takvi slučajevi su znatno češći na jugu. Na istoku dominiraju naselja s većim ili jednakim udjelom izgrađene površine u odnosu na neizgrađenu (npr. Moravče, Prepuštovec, Cerje, Budenec i Popovec).

Tradicijska ruralna matrica naselja Grada Zagreba vezana je uz prirodno geografske čimbenike te se u pojedinim tipovima krajolika pronalaze slične matrice naselja. Tradicijski zbijena i/ili raštrkana naselja sve više prerastaju u linijska naselja, jer se građevinsko područje širi najčešće uz glavne cestovne prometnice uz koje je izgrađena tehnička infrastruktura. Na taj način mijenja se tradicijska ruralna matrica. Tradicijska ruralna stambena arhitektura sačuvana je u značajnom broju i ona još uvijek daje obilježja prepoznatljivosti tradicijskih ruralnih naselja.

U suburbanim i ruralnim naseljima Grada Zagreba zabilježen je veliki broj ozakonjenje bespravne izgradnje (Izješće o stanju u prostoru 2018).

Prirodno-geografski i antropogeni utjecaji te bogata kulturna i prirodna baština daju specifičan pečat prostornom identitetu naselja, koja se najlakše može iskazati kroz prepoznatljivost slike naselja. Usprkos bogatoj kulturnoj i prirodnoj baštini prostorni identitet suburbanih i ruralnih naselja nije dovoljno turistički prepoznat te se u njima još uvijek ne odvija značajan turistički promet.

Tablica 2. **Razvojni problemi i razvojne potrebe prostornoga identiteta suburbanih i ruralnih naselja Grada Zagreba**

Razvojni problemi	Razvojne potrebe
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gubitak tradicionalnih obilježja prostornoga identiteta naselja ▪ Napuštanje poljoprivredne djelatnosti ▪ Snažan proces urbanizacije na tradicijske prostorne strukture koje mijenjaju vizuru ruralnog prostora te time dolazi do potencijalnih konflikata u prostoru ▪ Niska komunalna i prometna opremljenost nekih dijelova naselja što utječe na okoliš ▪ Gradnja stambenih i poslovnih zgrada neprimjerenih oblika i volumena ▪ Nedovoljno istraženi čimbenici prostornoga identiteta suburbanih i ruralnih naselja Grada Zagreba ▪ Velike površine građevinskog područja naselja ▪ Nedovoljno istražene i prepoznate karakteristike prostornoga identiteta ▪ Nedovoljno istraženo međusobno djelovanje čimbenika prostornoga identiteta naselja Grada Zagreba ▪ Nedovoljna povezanost sektora prostornoga uređenja, kulture, poljoprivrede i turizma ▪ Slaba spoznaja o vrijednostima prostornoga identiteta ▪ Veliki udio bespravne izgradnje ▪ Zapuštenost niza vrijednih lokaliteta i građevina 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Provedba istraživanja o prostornom identitetu Grada Zagreba ▪ Provedba praćenja promjena prostornoga identiteta pomoću kvantitativnih i kvalitativnih indikatora ▪ Edukacija sektorskih dionika i lokalnog stanovništva o vrijednostima prostornoga identiteta ▪ Povezivanje sektora prostornoga uređenja, kulture, poljoprivrede i turizma ▪ Obnova prepoznatljivih / karakterističnih zgrada i onih elemenata koji odražavaju prostorni identitet (zgrade, putevi, potoci i dr.) korištenjem različitih programa i fondova EU ▪ Brendiranje i integriranje ruralnog prostora Grada Zagreba kao jedne turističke destinacije zajedno s zaštićenim dijelovima prirodne i kulturne baštine, ▪ Utvrđivanje toka posjetitelja s kapacitetom nosivosti prostora naselja Grada Zagreba ▪ Razvoj održive poljoprivrede ▪ Razvoj održivoga turizma ▪ Uspostava cjelogodišnjeg turizma nužna za ekonomsku stabilnost dionika u turizmu ▪ Regionalno povezivanje turističke ponude suburbanih i ruralnih naselja Grada Zagreba

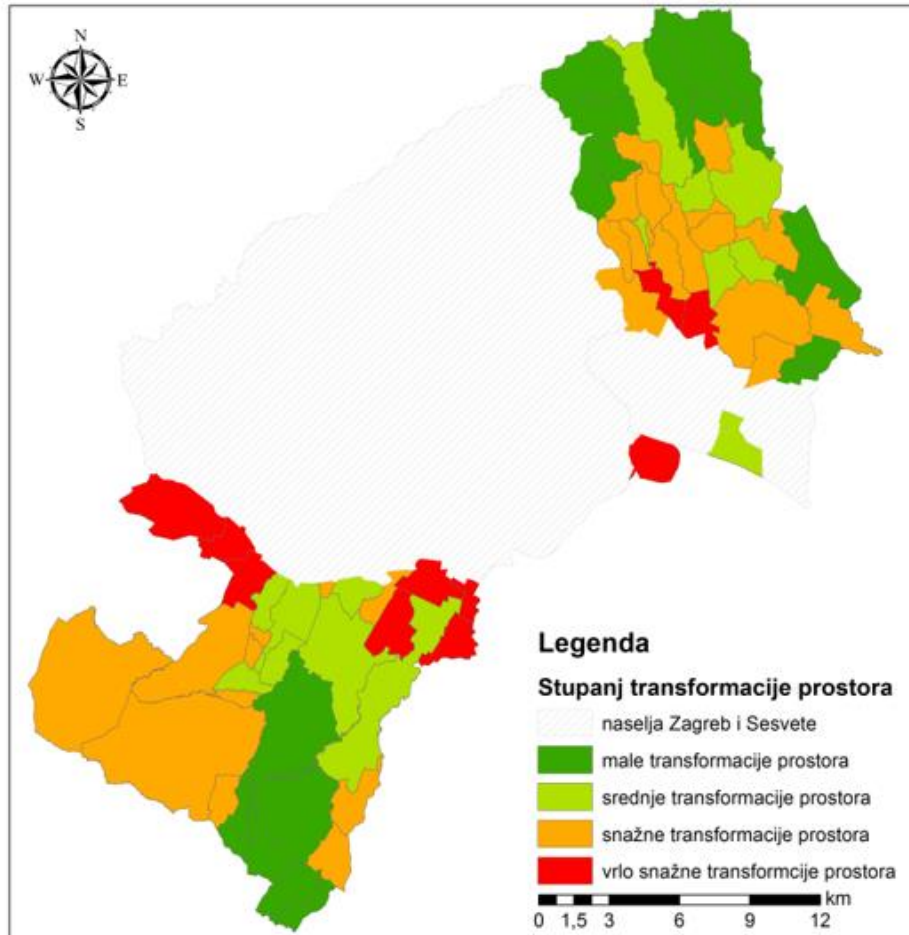
Razvojni problemi	Razvojne potrebe
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zapuštenost dijela prostora – npr. poljoprivredne površine ▪ Zapuštenost dijela komunalne i prometne infrastrukture ▪ Neriješena nadležnost upravljanja prostornim identitetom ▪ Neadekvatno riješen javni promet ▪ Neadekvatno riješen promet u mirovanju ▪ Nedovoljna aktivnost dionika na različitim razinama koji imaju ingerenciju nad prostornim identitetom općenito ▪ Neprepoznata integralna prostorna resursna osnova naselja Grada Zagreba ▪ Neintegrirana i nebrendirana turistička ponuda naselja Grada Zagreba ▪ Nedostatak integralnih sektorskih planova za unaprjeđenje prostornoga identiteta naselja Grada Zagreba ▪ Klimatske promjene – olujna nevremena i štete na vegetaciji, građevinama i infrastrukturi. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Naglasak na povećanje energetske učinkovitosti (transport, javna rasvjeta, zgradarstvo) ▪ Uređivanje naselja i stvaranje temelja za razvoj kvalitetne društveno/gospodarske podloge za život u naseljima ruralnog i suburbanog karaktera ▪ Očuvanje i revitalizacija kvalitetne estetske, kulturne, ekološke i gospodarske funkcije ruralnih i suburbanih naselja ▪ Ciljana revitalizacija postojećih sela uz očuvanje tipoloških značajki i poboljšanje kakvoće životnog standarda ▪ Sprečavanje gubitka karakterističnog krajobraza te zaštita prirodnih i kulturnih potencijala ▪ Razvijanje programa i mjera za učinkovitiju zaštitu ruralne kulturne baštine ▪ Osiguravanje preduvjeta za unaprjeđivanje poljoprivredne djelatnosti daljnjim razvijanjem mjera potpora i specifičnih programa orijentiranih na zagrebačko tržište ▪ Poticanje razvoja komplementarnih aktivnosti temeljenih na i prilagođenih vrijednostima i specifičnostima prostora kao temelja za nova i atraktivna (zelena) radna mjesta, osobito za mlade ▪ Poticanje i razvoj inovativne turističke ponude ▪ Strukturiranje odredbi u prostorno-planskoj dokumentaciji temeljem karakteristika prostornih jedinica specifičnog prostornoga identiteta.

Izvor: Autori.

Naselja koja se nalaze neposredno uz samo središte Zagreba i koja su dobro prometno povezana snažnije su izložene društveno-ekonomskom utjecaju te shodno navedenom snažnije mijenjaju svoj prostorni identitet. Za praćenje promjena u prostoru odnosno praćenja izraženosti transformacija u prostoru naselja Grada Zagreba korišteno je uglavnom kvalitativno opažanje promjena u prostoru i to prilikom obilaska terena, a koje je bazirano na prihvaćanju europskih i svjetskih trendova o očuvanju prostornoga identiteta. Tako su određene sljedeće kategorije transformacije prostornoga identiteta: mala transformacija (MA), srednja transformacija (SR), snažna (SN) i vrlo snažna (VS).

Tako svega 17 naselja ima zabilježene male transformacije, njih 27 ima zabilježene srednje transformacije, dok snažne transformacije zabilježene su kod njih 14 i vrlo snažne transformacije zabilježene su kod njih 10.

Slika 2. Naselja Grada Zagreba s obzirom na stupanj transformacije

Izvor: Autori.

ZAKLJUČAK

Pitanje očuvanja i unapređenja prostornoga identiteta je osobito aktualno radi globalizacijskih procesa, koji s jedne strane dovode do posebne osjetljivosti prema naseljima i krajolicima, a s druge otežavaju definiranje ruralnosti i učvršćivanje prostornoga identiteta te njihova korištenja u turizmu. Može se zaključiti da se osnovni prostorni identitet ruralnih naselja Grada Zagreba može vezati uz osnovna tri tipa krajolika:

- brdsko-brežuljkasti mješoviti krajolik Medvednice
- brežuljkasto ruralni krajolik Vukomeričkih gorica
- nizinsko ruralni krajolik rijeke Save.

Tijekom svoje povijesti ruralna naselja Grada Zagreba stvorila su svoj prostorni identitet koji nije dovoljno prepoznat kao proizvod koji bi mogao asocirati na ruralna naselja. Svi dosadašnji pokušaji bili su nesustavni i nepotpuni te nisu uspjeli polučiti rezultate (Prostorni plan Grada Zagreba 2017). Stoga, neke od mjera koje se mogu predložiti u vidu kvalitetnijega vrednovanja turističke ponude ovih ruralnih područja su:

- Jačanje uloge interpretacije prostornoga identiteta u turizmu kroz postavljanje fiksnih interpretacijskih ploča uz tematske staze.
- Izgradnja posjetiteljskih centara za istočni i jugozapadni dio.
- Jačanje uloge lokalne zajednice kao potencijalnih interpretatora vodiča.
- Upravljanje turizmom temeljeno na participativnom pristupu i usmjereno na povezivanje potražnje u naselju Zagreb s ostalim naseljima Grada Zagreba.
- Osmišljavanje inovativnih turističkih proizvoda temeljenih na autohtonosti i tradiciji (primjerice kreativno vinogradarstvo, gastronomske radionice, promatranje leptira, vinograd *trekking*, Turopolje *open air* i sl.).

Predložene mjere odnose se na očuvanje, zaštitu i unaprjeđenje prostornoga identiteta, a bazirane su na valorizaciji čimbenika prostornoga identiteta. Pri tome se mora napomenuti da sektor prostornoga planiranja i kulture ne mogu biti jedino odgovorni za provedbu mjera očuvanja i unaprjeđenja prostornoga identiteta, već je potrebno uključiti sve dionike djelovanja u prostoru.

S obzirom da se identitet ruralnih naselja treba promatrati višeslojno i integralno, ovdje navedene mjere potrebno je integrirati u razvojne planove različitih sektora (prostorno planiranje, turizam, poljoprivreda, gospodarstvo, kultura itd.).

LITERATURA

- Agyeman, J. and Neal, S. (2009), "Rural identity and otherness", Kitchin, Rob and Thrift, Nigel (eds.) *International Encyclopedia of Human Geography*, Volume 5, Elsevier Ltd, Oxford, United Kingdom, 227–281.
- Asquith, L. and Vellinga, M. (ed.) (2006), *Vernacular Architecture in the Twenty-First Century: Theory, Education and Practice*, Taylor & Francis, London, New York.
- Council of the European Union (2014), Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/142705.pdf (3.4.2018)
- European Commission (2014), Towards an integrated approach to cultural heritage for Europe, COM(2014) 477 final.
- Hauge, Å. L. (2007), "Identity and Place: A Critical Comparison of Three Identity Theories", *Architectural Science Review*, 50(1), 44-51.
- Klempić Bogadi, S. (2008), *Demogeografski aspekti suburbanizacije Hrvatske – primjer Riječke aglomeracije*, Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Geografski odsjek PMF-a, Zagreb.
- Lukić, A. (2012), *Mozaik izvan grada – tipologija ruralnih i urbaniziranih naselja Hrvatske*, Meridijani, Samobor.
- Marinović-Uzelac, A. (1986), *Naselja, gradovi, prostori*, Tehnička knjiga, Zagreb.
- Marinović-Uzelac, A. (1992), "Regionalizacija iz vidokruga prostornoga planiranja", *Država, regije, regionalni razvoj, Zbornik Društvena istraživanja*, (ur. M. Štambuk), 1(1), Zagreb, 1992., 69-85.
- Marinović-Uzelac, A. (2001), *Prostorno planiranje*, Dom i svijet, Zagreb.
- Ministarstvo graditeljstva i prostornoga uređenja (2013), *Apolitika - Arhitektonske politike Republike Hrvatske*, Nacionalne smjernice za vrsnoću kulture građenja, Zagreb.
- Oikon d.o.o. (2015), *Studija zaštite karaktera krajobraza Grada Zagreba, Integracija krajobraznih podataka u jedinstvenu studiju*, Zagreb.

4. međunarodni kongres o ruralnom turizmu, Zbornik radova, 2018., str. 79-90.
J. Kranjčević, I. Marković Vukadin, B. Bilušić Dumbović, KVALITATIVNI PRISTUP VREDNOVANJU ...

Pejnović, D. et al. (2015), Analiza i vrednovanje razvojnih potencijala i ograničenja suburbanog i ruralnog područja Grada Zagreba, PMF, Zagreb.
Program održivoga razvoja poljoprivrede, šumarstva i ruralnog prostora Grada Zagreba za razdoblje 2016.-2020. (Službeni glasnik Grada Zagreba, br. 3/16).
Prostorni plan Grada Zagreba (Službeni glasnik Grada Zagreba, br. 8/01, 16/02, 11/03, 2/06, 1/09, 8/09, 21/14, 23/14, 26/15, 3/16, 12/16, 22/17).
Rembold, E. and Carrier, P. (2011), "Space and identity: constructions of national identities in an age of globalisation", *National Identities*, 13(4), 361-377.

QUALITATIVE APPROACH TO SPATIAL IDENTITY EVALUATION OF RURAL AND SUBURBAN SETTLEMENTS

Abstract

Tangible and intangible factors of identity directly and indirectly determine the spatial specificity and identity, but they also need to be recognized, evaluated and put into operation for sustainable development. An increasing number of suburban and rural settlements relies in their development options, inter alia, on the component of spatial identity, which is not clearly recognized in individual areas, although the preservation and enhancement of identity as a heritage is in line with European recommendations. Identity as a heritage has become a ubiquitous value, and it must be recognized by the criteria and factors and its contribution to the value of space.

In order to preserve and improve the spatial identity of suburban and rural settlements in line with European spatial guidelines and trends, the aim of this paper is to analyse and valorisation various types of factors that have influenced the formation of spatial identity of urban and suburban settlements of the City of Zagreb and also to define the guidelines for guiding the preservation and enhancement of spatial identity as one of the developmental potential of tourism.

The analysis and valorization of the settlement identified 3 types of spatial units based on similar characteristics of settlements incorporated into the landscape. The basic conclusion of the analysis imposes the need to preserve the image of the settlement, which would be possible to control it while keeping in focus the harmonious spatial and economic development.

Keywords: spatial identity, rural settlements, qualitative approach, tourism, City of Zagreb.

dr. sc. **Jasenska Kranjčević**, znanstvena savjetnica
Institut za turizam
Vrhovec 5, 10000 Zagreb, Hrvatska
E-mail: jasenska.kranjcevic@iztg.hr

dr. sc. **Izidora Marković Vukadin**, znanstvena suradnica
Institut za turizam
Vrhovec 5, 10000 Zagreb, Hrvatska
E-mail: izidora.markovic@iztg.hr

dr. sc. **Biserka Bilušić Dumbović**
Ministarstvo kulture
Konzervatorski odjel, Rijeka
Užarska 26, 51000 Rijeka, Hrvatska
E-mail: bbilusic@gmail.com